

Jarosław Moklak

Tłumaczenie

(Uniwersytet Jagielloński, Polska)
ORCID: 0000-0003-1829-4046

Początki *Studium Ruthenum*. Przyczynek do dziejów szkolnictwa ukraińskiego w Galicji, 1779–1787

Artykuł opisuje początki *Studium Ruthenum*, Instytutu Teologicznego i Filozoficznego, działającego w ramach Uniwersytetu Lwowskiego. Tłem dla analizy są reformy oświatowe przeprowadzone w Austrii przez Marię Teresę i Józefa II. Autor koncentruje uwagę na relacjach między seminariami diecezjalnymi a Seminarium Generalnym we Lwowie oraz podejmuje zagadnienia języka wykładowego i nauczania języka niemieckiego.

Słowa kluczowe: seminaria duchowne, *Studium Ruthenum*, język ukraiński, język niemiecki

W latach 70. i 80. XVIII w. władze wiedeńskie wprowadziły szereg reform unowocześniających imperium Habsburgów. W odniesieniu do tematu niniejszego artykułu należy odwołać się do reform oświatowych, które objęły Cerkiew unicką (greckokatolicką¹). Celem reform było nie tylko przystosowanie funkcji społecznych duchowieństwa do potrzeb państwa austriackiego, ale w przypadku Galicji także stworzenie przeciwwagi dla polskiego ruchu politycznego. Reformy doprowadziły do podniesienia poziomu wykształcenia duchowieństwa greckokatolickiego i przeciwstawienia go duchowieństwu rzymskokatolickiemu reprezentującemu kulturę polską. Wprawdzie odseparowanie obu wyznań nie było celem reform, ale perspektywa irredenty polskiej po przyłączeniu Galicji do Austrii skłaniała do działań sprzyjających rozwojowi elity ruskiej (ukraińskiej). Podczas gdy w Rzeczypospolitej Cerkiew unicka była już znacznie owładnięta symboliką łacińską, a język polski był powszechnie używany przez duchowieństwo, w państwie austriackim unicy znaleźli się w nowych warunkach politycznych i – jak się okazało – dzięki rozbudowie

¹ Nowa nazwa wskazywała na równowagę między Kościołem rzymskokatolickim a Cerkwią greckokatolicką. Została wprowadzona przez cesarzową Marię Teresę w 1774 r.

zapleczu edukacyjnego mogli liczyć na bardziej wyrazistą podmiotowość. Niniejszy szkic sygnalizuje okoliczności powstania Instytutu Ruskiego działającego w ramach Uniwersytetu Lwowskiego na tle relacji między diecezjalnym systemem kształcenia kleryków a państwowym systemem oświatowym tworzonym w ramach reform terezańsko-józefińskich.

Ogólna literatura przedmiotu dotycząca dziejów Cerkwi greckokatolickiej jest rozległa, w przypadku niniejszego artykułu przydatna raczej w zakresie prezentacji tła omawianych wydarzeń niż w szczegółowym rozpoznawaniu genezy *Studium Ruthenum*. Pewne informacje zawarte w tej literaturze można wykorzystać do lepszej orientacji w strukturze diecezjalnej Cerkwi greckokatolickiej, jej wpływu na formowanie się elity ukraińskiej, rozpoznania społecznych uwarunkowań pochodzenia księży, oceny postaw hierarchów, ich życia prywatnego oraz relacji z władzami gubernium galicyjskiego czy dworu wiedeńskiego. W odniesieniu do schyłku XVIII i XIX w. wymienić można prace polskich i ukraińskich badaczy, takich jak A. Ładyżyński, S. Nabywaniec, B. Wójtowicz-Huber, Ł. Prokopenko, B. Stuparyk i wielu innych². Szczególnie pomocna w odniesieniu do zagadnień poruszonych w niniejszym szkicu okazała się dawna literatura ukraińska, dziś będąca klasyką historiografii, zarówno wspomnieniowa autorstwa alumnów i profesorów *Studium Ruthenum*³, jak i studia publikowane w Zapiskach Naukowego Towarzystwa Szewczenki. W ramach tych ostatnich wyróżniają się zwłaszcza prace A. Androchowycza, który jako pierwszy zwrócił uwagę na powiązania seminariów diecezjalnych i generalnych, zwłaszcza lwowskich, z procesem kreowania *Studium Ruthenum*⁴. Wzmianki o funkcjonowaniu ówczesnego szkolnictwa ukraińskiego dotyczące języka wykładowego, podręczników, programów nauczania znajdujemy w dawnych publikacjach J. Hołowaćkiego, A. Petruszewycza, I. Ohonowskiego, M. Terszakowcia, I. Łewyckiego, M. Wozniaka i innych⁵. Niemniej dorobek historiografii

² Przykładowe opracowania: A. Ładyżyński, *Galicyjskie szkoły główne w latach 1774–1869* [w:] *Studia z dziejów oświaty XVIII–XX wieku*, Wrocław 1993; S. Nabywaniec, *Plany józefińskiej regulacji parafii w greckokatolickiej diecezji przemyskiej*, „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej” 7, Rzeszów 2000; B. Stuparyk, *Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939)*, Ivano-Frankivsk 1994; L. Prokopenko, *Dosvid rozvytku derzhavnoho hromadskoho upravlinnia osvitoiu v Ukraini u XVIII – pershii polovyni XIX cm.*, „Dnipropetrovskii Rehionalnyi instytut derzhavnoho upravlinnia NADU” 2011, nr 2.

³ I. Harasevych, *O predpodavaniiah na ruskom yazytsie v vseuchylyshchi Lvovskom zavedenykh vsemilostyvieishim Imperatorom Iosyfom II*, „Zoria Halyccka”, Lvov 1851, nr 61.

⁴ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, „Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka”, t. 131, Lviv 1921; tenże, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, „Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka”, t. 132, Lviv 1922; tenże, *Videnske Barbareum. Istoriia korolivskoi Heneralnoi hreko-katolyckoi seminarii pry cerkvi sv. Varvary u Vidni z pershoho periodu ii ismuvannia (1775–1784)* [w:] *Hreko-katolytska dukhovna seminariia u Lvovi*, cz. 1, Lviv 1935..

⁵ Zob. wykaz literatury na końcu artykułu.

ukraińskiej odnoszący się do *Studium Ruthenum* nie jest rozległy, zwłaszcza we współczesnej literaturze więcej jest publikacji o innych przejawach funkcjonowania szkolnictwa ukraińskiego w badanym okresie, np. o szkołach Instytutu Staupigijnego⁶.

Jeszcze bardziej pod tym względem skromna jest historiografia polska. Jak dotąd, tematyka *Studium Ruthenum* stanowi fragment szerszych opracowań poświęconych historii Uniwersytetu Lwowskiego. Mamy kilka szkicowych zarysów, w których autorzy korzystali z prac badaczy ukraińskich, ale nie nawiązali do wpływu seminariów diecezjalnych i generalnych, wiedeńskiego i lwowskiego, na proces powstawania *Studium Ruthenum*. Należy przywołać w tym miejscu dobrze znane opracowanie autorstwa L. Finkla i S. Starzyńskiego, w którym znajduje się osobny rozdział o *Studium Ruthenum*. W monografii pod redakcją A. Redzika, wydanej w Krakowie w ostatnich latach, zamieszczony tam szkic również nie zawiera wątków wskazujących na związki seminariów z tą placówką. Publikacje te mają raczej charakter informacyjny, nie wnikają w uwarunkowania społeczne i polityczne genezy *Studium Ruthenum* ani nie omawiają wpływu tej placówki na rozwój ukraińskiego ruchu narodowego czy formowanie się literackiego języka ukraińskiego. Co więcej, przychylają się do opinii, jakoby język ukraiński wówczas nie istniał⁷. Ponadto, istnieją rozprawy autorów ukraińskich poświęcone *Studium Ruthenum* wydawane po polsku⁸.

Jeśli chodzi o archiwalia, częściowo wykorzystane zostały zbiory opublikowane⁹ oraz źródła omówione w dawnych publikacjach ukraińskich. Wskazane tam archiwalia wymagają weryfikacji, ponieważ w dawnej literaturze funkcjonują dawne sygnatury. Niektóre źródła przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym wykorzystałem do zarysowania funkcji szkół niżej zorganizowanych, kształcących kandydatów do *Studium Ruthenum*¹⁰.

⁶ Np. I. Orlevych, *Stavropihiiskiyi instytut u Lvovi (kinets XVIII–60-ti rr. XIX st.)*, Lviv 2001; O. Kyrychuk, I. Orlevych, *Systema ukraińskoi hromadskoi osvity u Skhidnii Halychyni (na prykladi Stavropihiiskoi shkoly u Lvovi, „Galicja. Studia i materiały” 2015, t. 1, Rzeszów 2015, s. 176–198.*

⁷ Zob. L. Finkel, S. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894; *Studium Ruthenum (1787–1804)* [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red. A. Redzik, Kraków 2015, s. 94 (II wydanie 2017).

⁸ Np. M. Ilkiw-Swydneycki, W. Kaczmar, *Pierwsze katedry (1784–1805)* [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska i L. Zaszkilniak, Rzeszów 2016.

⁹ *Materiialy do kulturnoi istorii Halytskoi Rusy XVIII i XIX viku*, Lviv 1902.

¹⁰ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi – dalej CDIAL), zespoły: Lvivskii stavropihiiskiyi instytut, m. Lviv, f. 129, op. 2, spr. 5; Protoihumenat monastyriv chynu sv. Vasyliia velykoho, m. Lviv, f. 684, spr. 3617.

Już w ostatnich dekadach Rzeczypospolitej biskupi unicycy odczuwali brak wykształcenia u księży parafialnych i podejmowali działania w kierunku podniesienia poziomu ich wykształcenia. Warto przywołać inicjatywę biskupa lwowskiego Łewa Szeptyckiego (Leon/Lew Szeptycki) z lat 60. XVIII w., który postawił warunek kandydatom na księży, aby przed wyświęceniem wykazali się świadectwem ukończenia retoryki w języku łacińskim. Wielu kandydatom te kryteria musiały wydawać się wygórowane, skoro biskupi chełmski i łucki żadnych warunków nie stawiali, a tylko pobierali stosowną opłatę. Doprowadziło to do upowszechnienia przekonania o niskim poziomie wykształcenia księży unickich, do których przylgnęło przezwisko chołmszczaków i łucaków. Istniała wprawdzie dobrze prowadzona edukacja przez oo. bazylianów, którzy jednak w ciągu XVIII w. niemal zupełnie się spolonizowali, a ponadto kształcili głównie księży pozostających w celibacie oraz pochodzących z polskiej szlachty. Bazylianie dysponowali szeregiem własnych szkół oraz wysyłali swoich nowicjuszy na studia do Rzymu, Wilna i innych ośrodków zagranicznych, jednak nie wpływali na poziom wykształcenia żonatych księży parafialnych. Przeciwnie, sukcesywnie pogłębiał się wewnętrzny podział w szeregach duchowieństwa unickiego na „bogatyh” bazylianów i „biedny” kler wywodzący się z niższych warstw społecznych. Na ten stan wewnętrznego rozbicia w Cerkwi unickiej nałożyły się reformy oświatowe przeprowadzone przez Austrię. Miały one zasadniczy wpływ na powstanie *Studium Ruthenum*.

SEMINARIA DIECEZJALNE I SEMINARIUM GENERALNE

W ramach reformy studiów teologicznych w Austrii według projektu Franza Stefana von Rautenstraucha rozwinęła się między innymi teologia pastoralna nastawiona na praktyczną pracę księży z wiernymi. Odrzucano kultową stronę życia religijnego, a promowano religijne wartości obyczajowe, co popierały sfery rządzące zainteresowane kształceniem posłusznych i lojalnych obywateli¹¹. W 1774 r. cesarzowa Maria Teresa powołała w Wiedniu greckokatolickie Seminarium Generalne działające przy cerkwi św. Barbary, stąd jego nazwa „Barbareum”¹². Sprzyjało ono wypowiedzeniu nowej kadry dobrze wykształconych

¹¹ Zob. J. Müller, *Der pastoraltheologisch-didaktische Ansatz in Franz Stephan Rautenstrauchs „Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen”*, Wien 1969.

¹² Regium generale Seminarium Graeco-Catholicum Viennae ad Sanctam Barbaram. Zob. A. Androkhovych, *Videnske Barbareum*, passim; F. Steblii, *Barbareum* [w:] http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z211ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Barbareum [dostęp 8.02.2021].

duchownych, a niektórzy z nich zostali profesorami *Studium Ruthenum*, ale było placówką utworzoną przez rząd wiedeński, wpisującą się w nurt austriackiej polityki propanstwowej. „Barbareum” zostało zlikwidowane na mocy zarządzenia cesarza Józefa II w 1784 r. nie dlatego, że nie spełniało pokładanego w nim zadania, lecz przeciwnie – chodziło o zintensyfikowanie działań reformatorskich bezpośrednio w diecezjach grekokatolickich. *De facto* przeniesiono seminarium wiedeńskie do Lwowa, formalnie tworząc w 1783 r. lwowskie Seminarium Generalne. 8 kwietnia 1784 r. nominację na rektora tej nowej placówki otrzymał Mychajło Szczawnyckij, wcześniej wicerektor „Barbareum”, który wraz z jedenastoma jego alumnami opuścił Wiedeń i na początku października tego roku przybył do Lwowa¹³.

Istotną rolę społeczną odgrywały seminaria diecezjalne, chociaż w następstwie przeprowadzonych reform musiały one ustąpić miejsca placówkom rządowym. Otwierały swe podwoje przed mniej zamożnymi kandydatami, dla których nauka w szkołach łacińskich była zbyt kosztowna¹⁴. Działania w kierunku utworzenia seminarium diecezjalnego we Lwowie rozpoczął biskup Ł. Szeptyckij, który kierował się zarówno potrzebami diecezji, jak i postanowieniami synodów – zamojskiego (1720) i lwowskiego (1750), zobowiązującymi biskupów do zakładania seminariów duchownych w swoich diecezjach, a gdyby to było niemożliwe, zachęcały do wysyłania po kilku kandydatów, zwłaszcza synów księży (popowiczów) do seminarium oo. teatynów we Lwowie¹⁵. Pewną rolę musiały też odegrać względy ambicjonalne osadzone na fundamencie rywalizacji wyznaniowej unicko-rzymskokatolickiej. Szeptyckij zapewne brał pod uwagę zarzuty ze strony łacińskiego arcybiskupa lwowskiego Wacława Hieronima Sierakowskiego, który, protestując przeciwko planowanej rozbudowie struktury diecezji unickiej (chodziło o nowe kapituły w Haliczu i Kamieńcu), sugerował Szeptyckiemu, że należałoby raczej zająć się tworzeniem seminariów duchownych¹⁶. W 1778 r. cesarzowa Maria Teresa powołała Komisję Oświaty, do której weszli urzędnicy galicyjscy, między innymi radca gubernium Franz Knopp, wtajemniczony w projekt kreowania seminarium. Szeptyckij zajął się wówczas przygotowaniem odpowiedniego lokalu w pobliżu cerkwi św. Jura. Według A. Androchowycza, gdy Szeptyckij został metropolitą kijowskim, sprawa se-

¹³ Pewne informacje źródłowe o organizacji tego seminarium znajdujemy w CDIAL, zob. Hreko-katolytska bohoslovska akademiia, m. Lviv, f. 451, spr. 1221. Wśród alumnów przybyłych do Lwowa był Mychajło Harasewycz, późniejszy profesor *Studium Ruthenum*, zob. A.S. Petrushevyh, *Dopolnenie ko Svodnoi Lietopysi s 1772 do 1813 goda* [w:] *Literaturnyi Sbornik uzdavaiemyi Halysko-Russkoiu Matitseiu pod redaktsieiu Bohdana Dieditskoho*, cz. II, Lvov 1897, s. 136.

¹⁴ CDIAL, f. 129, op. 2, spr. 5, k. 25, 60.

¹⁵ A.S. Petrushevyh, dz. cyt., s. 147.

¹⁶ Tamże, s. 4–5.

minarium diecezjalnego na pewien czas zeszła na drugi plan. Dopiero po jego śmierci seminarium zostało otwarte w 1779 r. przez biskupa Petra Bilanśkiego (Piotr Bielański)¹⁷.

Wkrótce po otwarciu diecezjalnego seminarium lwowskiego biskup P. Bilanśkyj utworzył trzy mniejsze seminaria w Haliczu, Kamieńcu i Barze. Nie wiadomo, czy halickie seminarium znajdowało się na terenie dzisiejszego Halicza, czy w pobliskim Kryłosie. W źródłach archiwalnych znajdujemy dokumenty z adnotacją *Haliciense Kryloszense Seminarium*. Placówka w Haliczu działała przez sześć lat, tj. do końca 1785 r. Nieco mniej informacji mamy o seminariach w Kamieńcu i Barze¹⁸. Można przypuszczać, że zostały rozwiązane równocześnie z placówką halicką, a ostatni alumni dokończyli naukę w roku 1785.

Znacznie mniej rozbudowany był system kształcenia kleryków w diecezji przemyskiej. Działało tam tylko jedno seminarium – w Przemyślu, chociaż sprawdzenia wymaga wzmianka zawarta w jednej z publikacji A. Androchowycza, w której wyraził on przypuszczenie, że mogło istnieć także seminarium w Samborze na podobnej zasadzie, jak Halicz, Kamieniec i Bar dla diecezji lwowskiej¹⁹. Dzieje seminarium przemyskiego są słabo znane. Więcej wiadomo o późniejszym przemyskim seminarium duchownym utworzonym w 1845 r. niż o placówce założonej na początku lat 70. XVIII w. przez biskupa Atanasija Szeptyckiego (Atanazy Szeptycki), zlokalizowanej przy cerkwi pw. św. Trójcy. Seminarium miało dwa niewielkie budynki przy ul. Dobromilskiej. W jednym mieszkali profesorowie, a w drugim odbywały się zajęcia dydaktyczne²⁰. W źródłach przywoływane są nazwiska profesorów Jakowa Łapczynskiego i Hnata Witoszynskiego. Obaj wykładali teologię, a Łapczynskyj został później profesorem *Studium Ruthenum*. Uwagę zwraca wcześniejsze powstanie seminarium przemyskiego niż lwowskiego. Także końcowa data działalności placówki przemyskiej podana przez Androchowycza (rok 1791 lub 1792) potwierdza długi okres jej oddziaływania na społeczeństwo ruskie. Jednak wśród badaczy ukraińskich zdania są podzielone. A. Petruszewycz, jeden z największych bibliofilów drugiej połowy XIX w., napisał, że diecezjalne seminarium przemyskie zostało rozwiązane w 1784 r.²¹

Przełomowe w procesie tworzenia *Studium Ruthenum* były lata 1783–1784. Nie tylko zamknięto wówczas „Barbareum” i powołano Seminarium Generalne

¹⁷ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 131, Lviv 1921, s. 132–133.

¹⁸ Według Androchowycza w seminarium kamienieckim studiowało 115 uczniów, a w barckim 96. Zob. tamże, s. 174, 187.

¹⁹ Podstawą do takich przypuszczeń jest pochodzenie biskupa Atanazija Szeptyckiego, który urodził się w Straszewicach koło Sambora i tam zmarł. Zob. tamże, s. 186.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, s. 186–187.

we Lwowie, ale jednocześnie cesarz Józef II wydał dekret o likwidacji seminariów diecezjalnych. Władze wiedeńskie zamierzały skupić cały proces kształcenia duchowieństwa greckokatolickiego w ośrodku położonym w bliskości do osadnictwa ruskiego i niezależnym od wpływów biskupów. Jednak problemy organizacyjne podczas tworzenia Seminarium Generalnego, nierozwiązane zrazu kwestie lokalowe i kadrowe oraz brak odpowiedniej liczby alumnów w nowym zakładzie wymusiły równoległe funkcjonowanie seminariów diecezjalnych oraz Seminarium Generalnego. Zmianie uległy jedynie programy edukacyjne opracowane według instrukcji Rautenstraucha, którym biskupi Petro Bilanśkyj we Lwowie i Maksymilian Ryłło w Przemyślu musieli się podporządkować²². Próbę marginalizacji znaczenia seminariów diecezjalnych oraz utworzenie lwowskiego Seminarium Generalnego należy traktować jako działania bezpośrednio powiązane z utworzeniem *Studium Ruthenum*.

Chociaż cesarz Józef II wydał dekret o rozwiązaniu seminariów diecezjalnych, to jednak seminaria lwowskie i przemyskie działały nadal²³. Sytuacja ta tylko pozornie wskazuje na niekonsekwencje wprowadzanych reform, gdyż zmiany w stosunku do pierwotnych postanowień cesarskich wymusiła sytuacja, w jakiej znajdowało się szkolnictwo wyznaniowe. Zrozumienie dwutorowości kształcenia kleryków, z jednej strony w seminariach diecezjalnych, a z drugiej strony w Seminarium Generalnym, pozwala lepiej rozpoznać tło powstania *Studium Ruthenum*. Należy zauważyć, że dzięki wymienionym wyżej seminariom możemy mówić o strukturze seminaryjnej w okresie przed regulacjami podjętymi przez Józefa II. Seminaria diecezjalne powstały z inicjatywy lokalnej i odzwierciedlały autentyczną troskę biskupów o losy Cerkwi, natomiast Seminarium Generalne było inicjatywą rządową, przed którą postawiono cel formowania duchowieństwa lojalnego wobec państwa. Zwłaszcza lwowska placówka działała w utrudnionych warunkach, ponieważ w początkowym okresie swojego istnienia musiała konkurować z prestiżowym zakładem oo. teatynów, kształcącym między innymi alumnów greckokatolickich.

STUDIUM RUTHENUM

U podłoża powstania *Studium Ruthenum* leżał stosunek dworu cesarskiego i gubernium galicyjskiego do szkolnictwa diecezjalnego podległego biskupom greckokatolickim. Dekret cesarza Józefa II z 9 marca 1787 r. zakładał przy Uniwersytecie Lwowskim osobny Ruski Instytut Teologiczny i Filozoficzny z języ-

²² Od roku szkolnego 1784/85 wprowadzono wykłady z logiki, etyki i metafizyki, zob. tamże, s. 187–188.

²³ Tamże, s. 175.

kiem wykładowym ruskim (*Studium Ruthenum*)²⁴. Instytut miał istnieć do czasu wykształcenia potrzebnej liczby księży znających łacinę, zdolnych do studiów teologicznych i filozoficznych na uniwersytetach. Zakres tematyczny i czas studiów miał być taki sam, jak dla studiujących w *Studium Latinum*. W dekreście nakazano informować kandydatów do stanu duchownego, że nie otrzymają święceń kapłańskich bez znajomości łaciny²⁵. Finansowanie Instytutu zabezpieczał fundusz religijny gubernium przy wsparciu funduszu państwowego²⁶. W pewnym zakresie Instytut kontynuował proces nauczania w diecezjach, ale mimo to nauczanie w *Studium Ruthenum* ściśle powiązane z prorzadowym Seminarium Generalnym we Lwowie, a seminaria diecezjalne docelowo miały być rozwiązane. Źródła wskazują, że nie tylko czynniki państwowe były zainteresowane likwidacją seminariów diecezjalnych, ale także władze nowo powołanego Seminarium Generalnego, a zwłaszcza osoba M. Szczawnyckiego, który realizował zadanie skoncentrowania kształcenia kleryków w placówce zależnej od państwa²⁷.

Dążenie do rozwiązania seminariów diecezjalnych wywołało spory wewnętrznie duchowieństwa greckokatolickiego. Spierali się między sobą zarządcy seminariów diecezjalnych (głównie lwowskiego) i kierownictwo Seminarium Generalnego. Obie strony wobec władz gubernium galicyjskiego przedstawiały własne argumenty mające uzasadnić celowość istnienia zarządzanych przez nie placówek. Pojawiły się także konflikty personalne, np. między Antinem Anhełłowyczem (Anton/Antoni Anhełłowicz), późniejszym metropolitą, a M. Szczawnyckim²⁸. Według A. Androchowycza, Szczawnyckij krytykował program nauczania w seminariach diecezjalnych, twierdząc, że biskup Bilanśkij wyświęcał na księży nawet takich kandydatów, którzy nie ukończyli seminarium. Zarzucał biskupowi, że wychowuje kler poza kontrolą państwa według swojej woli i pozwala na prowadzenie wykładów przez profesorów niemających egzaminów państwowych. Twierdził, że nauczanie logiki oraz teologii pasterskiej było niewystarczające, a języka niemieckiego nie uczono w ogóle.

²⁴ M. Ilkiw-Swydnycki, W. Kaczmar, *Pierwsze katedry (1784–1805)*, s. 52–53; J. Moklak, „*Studium Ruthenum*” jako struktura szkolnictwa wyższego w XVIII wieku, „Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne”, nr 15, Kraków 2015, s. 7. Zob. T. Vinkovskiy, *Iosyf II a uniwersytet Frantsa I u Lvovi (Z nahody novoho stolittia)*, Lviv 1917.

²⁵ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 132, s. 186.

²⁶ L. Finkel, S. Starzyński, dz. cyt., s. 86–87; A. S. Petrushevych, dz. cyt., s. 160.

²⁷ Nur seye die Lehr- und Erziehungsanstalt nicht in den bisherigen ruthenischen Dioecesanseminarien fortzusetzen, sondern mit dem hierortigen Generalseminarium dieses Ritus zu reinigen. Zob. A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 131, s. 192–193.

²⁸ K. Studynskiy, *Prychynok do istorii diialnosti Ant. Anhellovycha*, „Ukrainsko-Ruskyi arkhiv”, t. XII–XIV, „Materialy do istorii kulturnoho zhytia v Halychyni v 1795–1857 rr.”, u Lvovi 1920, s. V.

W konsekwencji seminaria diecezjalne mieli opuszczać absolwenci bez należytego przygotowania do pracy duszpasterskiej²⁹. Tak formułowane zastrzeżenia pokrywały się z opiniami głoszonymi przez władze gubernium i na dworze cesarskim. Oczywiście biskupi zgłaszali własne argumenty przemawiające za potrzebą utrzymania seminariów diecezjalnych. Wskazywali na braki w szeregach duchowieństwa parafialnego, na niedostatek kandydatów na księży znających język łaciński, na brak ochotników do odbywania długoletnich studiów w Seminarium Generalnym w sytuacji, gdy po jego ukończeniu mieli najczęściej perspektywę objęcia parafii wiejskiej. Wreszcie podnosili kwestię wysokich kosztów utrzymania Seminarium Generalnego, nieporównywalnych do kosztów ponoszonych przez seminaria diecezjalne, w których profesorom najczęściej nie płacono, gdyż równolegle zajmowali różne stanowiska w strukturach diecezjalnych, a klerycy utrzymywali się sami³⁰.

Po ogłoszeniu dekretu z 9 marca 1787 r. rozpoczęły się rozmowy między rektorem Seminarium Generalnego M. Szczawnyćkim³¹, biskupem P. Bilanśkim, dziekanem wydziału filozoficznego Ignacym Martynowiczem³², dziekanem wydziału teologicznego Janem Finsingerem a Komisją Oświaty i władzami gubernium galicyjskiego. W następstwie tych rozmów Komisja Oświaty wydała 22 marca rozporządzenie, w którym opisano tymczasowy charakter *Studium Ruthenum* oraz zapowiadano wsparcie finansowe dla parafii greckokatolickich, aby umożliwić proboszczom posyłanie ich synów do szkół z językiem łacińskim. Dysponowanie świadectwem ukończenia takich szkół było warunkiem podjęcia studiów filozoficznych i teologicznych. Z kolei bez ukończenia tych studiów kandydaci do stanu duchownego nie mogli otrzymać stanowisk w strukturach diecezjalnych, konsystorzu, kapitule, dekanatach ani intratnej parafii. Ponadto władze gubernium zażądały od biskupów lwowskiego i przemyskiego spisów kleryków studiujących w podległych im seminariach oraz informowały o zapowiedzianej rekrutacji do *Studium Ruthenum*³³. W ślad za rozporządzeniem Komisji Oświaty także lwowski konsystorz greckokatolicki wystosował 12 czerwca 1787 r. pismo adresowane do podległego sobie duchowieństwa, w którym przedstawił warunki rekrutacji. Dostęp do *Studium Ruthenum* mieli kandydaci minimum siedemnastoletni, którzy nie uczyli się

²⁹ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 131, s. 191, 193.

³⁰ Tamże, s. 193.

³¹ W tym samym roku Szczawnyćkij wyjechał do Mukaczewa, gdzie został dyrektorem seminarium duchownego (1787), a jego miejsce w seminarium lwowskim zajął A. Anhełłowycz, późniejszy rektor Uniwersytetu Lwowskiego.

³² W literaturze spotykamy informację, że Martynowicz w latach 1787–1788 wykładał w ówczesnym języku ukraińskim matematykę i fizykę. Zaprzeczył temu Omelan Ohonowskij. Zob. O. Ohonovskii, *Istoriia literatury ruskoj*, cz. 2, Lvov 1889, s. 50.

³³ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 132, s. 187–188.

w szkołach z językiem łacińskim. Było to zastrzeżenie logicznie wypływające z istoty tymczasowości Instytutu, który miał działać do czasu upowszechnienia znajomości łaciny wśród kandydatów na księży. Kandydat musiał też wykazać, że pochodził z rodziny uświęconej sakramentem małżeńskim³⁴.

Kolejny dekret cesarski z 12 maja 1787 r. zapowiedział szczegółowe rozwiązania organizacyjne. Polecał rozpisanie konkursów na obsadzenie katedr na wydziale teologicznym i filozoficznym³⁵. Określał status profesorów jako nadzwyczajnych, ale w praktyce byli zatrudniani jako profesorowie zwyczajni. 1 lipca przeprowadzono konkursy, a już 15 lipca ogłoszono nominacje profesorskie. Katedrę teoretycznej i praktycznej filozofii objął Petro Łodij (Piotr Łody), katedrę fizyki – Andrij Pawłowycz, katedrę matematyki – Jan Zemanczek (Zemantsek), katedrę historii Kościoła – Fedir Zachariasewycz, katedrę języka hebrajskiego i hermeneutyki Starego Testamentu objął bazylianin Arsenij Radkewycz. Pensje profesorów określono na 500 florenów rocznie³⁶.

Studium Ruthenum stanowiło najwyższej zorganizowany zakład oświatowy w systemie ówczesnego szkolnictwa ukraińskiego. Z jednej strony bazowało na dziedzictwie seminariów diecezjalnych, a z drugiej strony osłabiało ich funkcję społeczną. Dalsze badania, do których niniejszy artykuł ma zachęcić, powinny lepiej rozpoznać relację między seminariami diecezjalnymi a placówkami prorządowymi. W ramach reformowania szkolnictwa grekokatolickiego władze utworzyły bowiem nowe zakłady, od „Barbareum” poczynając, poprzez Seminarium Generalne we Lwowie, do *Studium Ruthenum*, nadając im funkcje polityczne. W procesie dokonywanych reform w tle pozostaje wciąż niezmany w historiografii polskiej wpływ seminariów diecezjalnych na zmiany w systemie szkolnictwa ukraińskiego w Galicji w latach 80. XVIII w.

JĘZYK WYKŁADOWY I PODRĘCZNIKI

Kwestia języka wykładowego w *Studium Ruthenum* ściśle wiąże się z genezą tej placówki i jej dalszym funkcjonowaniem. Powszechny brak znajomości łaciny przez kandydatów na księży grekokatolickich wymusił wprowadzenie do wykładów języka ruskiego. Ówczesny pisany język ruski (ukraiński) różni się znacznie od współczesnego języka ukraińskiego. Dominowała w nim

³⁴ Tamże, s. 193.

³⁵ Na wydziale filozoficznym katedry: logiki, etyki i metafizyki; matematyki; fizyki. Na wydziale teologicznym katedry: historii Kościoła (Cerkwi); języka hebrajskiego i hermeneutyki Starego Testamentu; dogmatyki; teologii moralnej; prawa kanonicznego. Zob. A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 132, s. 189.

³⁶ L. Finkel, S. Starzyński, dz. cyt., s. 88–90.

historyczna terminologia starocerkiewna, ale był stosowany w unickich i prawosławnych zakładach naukowych. W archiwaliach Uniwersytetu Józefińskiego znajdują się zapisy świadczące o tym, że niektórzy urzędnicy austriaccy nie rozróżniali języka używanego przez Rusinów od języka starocerkiewnego i rosyjskiego. Najlepiej ilustrują to zjawisko nazwy stosowane na określenie języka wykładowego oraz Instytutu: *rutenische Sprache, in russischer Sprache, ruthenischen Studium (...), in der Landessprache*³⁷. W źródłach znajdujemy także informację, że niektórzy urzędnicy wiedeńscy nie rozróżniali nawet języków krajowych, tj. polskiego i ruskiego, o czym wspominają w swoim pomnikowym dziele L. Finkel i S. Starzyński. Niejednoznaczność terminologiczna w dokumentacji Instytutu oraz trudności w rozróżnianiu języków ruskiego i rosyjskiego przez urzędników, a także brak wiedzy o znaczeniu starocerkiewszczyzny w formowaniu się nowożytnych języków wschodniosłowiańskich mają wpływ na obecne postrzeganie przez badaczy języka wykładowego używanego w *Studium Ruthenum*. Język ten bywa nazywany ruskim, ukraińskim, słowiańsko-ruskim, a nawet rosyjskim³⁸.

Skomplikowaną kwestię językową dobrze widać na przykładzie podręczników i notatek ręcznie sporządzanych przez wykładowców. Komisja Oświaty dokonała wyboru podręczników, a dobór tłumaczy zleciła rektorowi Seminarium Generalnego M. Szczawnyćkiemu. Do wykładów z filozofii Komisja Oświaty wybrała podręcznik niemieckiego uczonego Friedricha Christiana Baumeistera³⁹, który należało przetłumaczyć albo sprowadzić z Rosji. Petro Łodij przetłumaczył ten napisany po łacinie podręcznik na język, który był mieszaniną języka starocerkiewnego, rosyjskiego i w mniejszym stopniu języka używanego przez Rusinów w życiu codziennym. Łodij pochodził z Zakarpacia i lepiej znał tamtejsze dialekty niż galicyjskie. Przekład w jego wykonaniu (Христiana Баумайстера наставления любомудрия нравоучительного⁴⁰) wypełnił lukę w braku podręczników i chociaż daleki był od współczesnego języka ukraińskiego (podobnie jak całe ówczesne piśmarstwo ukraińskie), to jednak przyczynił się do jego rozwoju przez wprowadzenie fachowej terminologii filozoficznej⁴¹. Zanim ten podręcznik został opublikowany, Łodij wykładał z własnych notatek sporządzonych w takim samym języku (Наставления логики, Краткое введение в метафизику).

³⁷ Tamże, s. 87.

³⁸ Tamże, s. 88, 95.

³⁹ Zob. F.Ch. Baumeister, *Institutiones filozofiae rationalis: methodo Wolfii conscriptae*, Vitembergae 1735

⁴⁰ I. Melnyk, *Petro Lodii, filosof* [w:] <https://zbruc.eu/node/22367> [dostęp 11.02.2021]. Zob. J. Holovatskii, *O piervom literaturno-umstviennom dvizheniu Rusynov v Halitsii*, Lvov 1865.

⁴¹ Zob. M. Vozniak, *Do kharakterystyky Petra Lodiia*, „Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka” 1913, t. 113, s. 148–55.

Niektóre rękopiśmienne wykłady przechowywane są w Bibliotece im. W. Stefańska we Lwowie i były analizowane przez badaczy ukraińskich⁴². Ocenę języka wykładowego i języka podręczników warto pozostawić językoznawcom, jednak w tym miejscu wypada podkreślić naturalny kierunek rozwoju pisanego języka ukraińskiego, który bazował na starocerkiewszczyźnie i stopniowo chłonał terminologię używaną w mowie potocznej⁴³. Niewątpliwie utworzenie *Studium Ruthenum* miało wpływ na rozwój języka ukraińskiego.

Pomimo gorączkowych działań Szczawnickiego pojawiły się trudności z przygotowaniem podręczników. Ze względu na nierentowność przedsięwzięcia odmówił współpracy nadworny drukarz wiedeński Josef Kurzböck, a także początkowo nie zdołano porozumieć się z drukarniami lwowskimi. Z tego powodu 1 września 1787 r., tj. w dniu rozpoczęcia zajęć dydaktycznych, *Studium Ruthenum* nie miało drukowanych podręczników⁴⁴. Wspomniany podręcznik Baumeistera w tłumaczeniu Łodija został wydany dopiero w 1790 r. w drukarni Bractwa Stauropigijnego. W tym samym roku wydano też przetłumaczony przez Fedira Zachariasewycza podręcznik do historii Cerkwi (Історія Церковныя) również w języku, który był mieszaniną cerkiewszczyzny, języka rosyjskiego i tzw. języka potocznego⁴⁵. Do tego czasu oprócz własnych notatek wykładowcy używali podręczników sprowadzanych z Rosji⁴⁶. Tłumaczone i sprowadzane podręczniki podlegały cenzurze. W latach 1780–1787 cenzorem z ramienia władz diecezjalnych był kanonik Iwan Horbaczewskij, proboszcz cerkwi Uspeńskiej we Lwowie, a od 1787 r. Mykoła Skorodnykij, profesor teologii na uniwersytecie⁴⁷.

JĘZYK NIEMIECKI

Już w seminariach diecezjalnych ważną funkcję dydaktyczną i wychowawczą pełnił język niemiecki. Dekretem z 27 września 1784 r. w obu seminariach generalnych, rzymskokatolickim i greckokatolickim, utworzono katedrę języka

⁴² Zob. I. Kravchuk, *Movna spetsyfika filosofskoi spadshchyny Petra Lodiia* [w:] *Mizhnarodna naukova konferentsiia (12–13 kvitnia 2006 r). Materialy dopovidei ta vystupiv*, Kyiv 2006, cz. II, s. 20–21.

⁴³ D. Wiczorek, *Ukrainskij yazyk. Slavia Romana – Slavia Byzantina. Ocherki po glagol'nosti*, Wrocław 1997, s. 17; J. Moklak, „*Studium Ruthenum*” jako struktura szkolnictwa wyższego w XVIII wieku, s. 5.

⁴⁴ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 132, s. 193.

⁴⁵ M. Vozniak, dz. cyt., s. 155.

⁴⁶ I.E. Levitskiy, *Pohliad na rozvii nyzshoho i vysshoho shkilnytstva v Halychyni v rr. 1772–1800 i rozvii rusko-narodnoho shkilnytstva v rr. 1801–1820*, Lviv 1903, s. 23.

⁴⁷ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 132, s. 191.

niemieckiego. Władze gubernium galicyjskiego pilnie śledziły proces nauczania języka niemieckiego. Rektorzy seminariów otrzymywali polecenia, aby nakłaniać kleryków do prowadzenia rozmów po niemiecku w dni wolne od zajęć, a nawet namawiano ich do informowania rektora o sytuacjach, w których rozmawiano w innych językach⁴⁸. Władze seminariów diecezjalnych i Seminarium Generalnego musiały odpowiadać na upomnienia gubernium, zapewniając, że klerycy nie tylko pobierali naukę języka niemieckiego według programu, ale i otrzymali polecenie rozmawiania po niemiecku „podczas obiadów”. Aby zachęcić kleryków do większego zaangażowania, ogłoszono, że znajomość języka niemieckiego będzie miała wpływ na uzyskanie intratnej parafii. Już fundacyjny dekret cesarski z 9 marca 1787 r. zobowiązywał kleryków *Studium Ruthenum* do nauki języka niemieckiego, podobnie jak kleryków pobierających naukę w *Studium Latinum*⁴⁹. Wymóg ten wpisywał się w działania podejmowane wobec wszystkich narodowości monarchii i był środkiem spajającym instytucje kościelne z państwem.

Od 1787 r. uczył języka niemieckiego cieszący się autorytetem Kazimierz Wohlfeil⁵⁰. Aby ułatwić klerykom przyswajanie niemieczyny, Wohlfeil otrzymał polecenie prowadzenia nauczania po polsku⁵¹. Język polski pełnił w dydaktyce funkcję pomocniczą i w tej roli dobrze spełniał swoje zadanie. Bywały jednak sytuacje, w których władze nie były zadowolone z postępów kleryków w nauce i nie wahały się krytykować biskupów Bilanśkiego i Ryłłę⁵².

Skupianie uwagi władz szkolnych i administracyjnych na języku niemieckim uruchomiło proces germanizacji w życiu publicznym monarchii Habsburgów i prowadziło do prób usunięcia tego przedmiotu z programów nauczania. Próby takie podejmowało zarówno w seminariach, jak i w *Studium Ruthenum*. Sytuację tę dobrze ilustruje głośna decyzja metropolity Anhełłowycza z 14 listopada 1809 r., który po wielu latach demonstrowanej niechęci kleryków i profesorów zakazał nauczania języka niemieckiego w seminariach⁵³. Niezależnie od coraz częstszej krytyki pod adresem języka niemieckiego proces germanizacji w zakładach oświatowych postępował nadal, ale z drugiej strony, znajomość niemieczyny sprzyjała formowaniu się nowej elity ukraińskiej, zrazu duchownej, a w kolejnych pokoleniach także świeckiej, zdolnej bronić swoich interesów narodowych w kontaktach z rządem wiedeńskim.

⁴⁸ Tamże, s. 216.

⁴⁹ Tamże, s. 187.

⁵⁰ I. O. Levytskyi, *Prikarpatska Rus*, t. 1, Lviv 1898, s. 43.

⁵¹ A. Androkhovych, *Lvivske „Studium Ruthenum”*, t. 132, s. 216.

⁵² Tamże, t. 131, s. 195.

⁵³ Tamże, t. 132, s. 217.

* * *

Brak znajomości łaciny przez kandydatów wywodzących się z nizin społecznych wymusił tymczasowy charakter *Studium Ruthenum*, jednak badając genezę tej placówki, należy zwrócić szczególną uwagę na tło reform terezańsko-józefińskich. Reformy zapoczątkowała Maria Teresa, zakładając „Barbareum”, natomiast za czasów Józefa II rozpoczął się proces znoszenia stworzonego przez biskupów greckokatolickich wyższego szkolnictwa diecezjalnego. Torowano w ten sposób drogę do ustanowienia nowego systemu kształcenia kleryków, w pełni kontrolowanego przez państwo. *Studium Ruthenum*, niezależnie od zasług, jakie położyło w rozwoju inteligencji ukraińskiej, języka ukraińskiego, drukarstwa itp., powstało w następstwie reform wdrażanych przez dwór wiedeński w celu ściślejszej centralizacji monarchii. Wychowankowie zdobywali dobre wykształcenie, ale ich osobista postawa i umiejętności miały cechować oddanych państwu urzędników: księży parafialnych, hierarchów cerkiewnych, profesorów itp. Do takiej oceny przekonuje nie tyle wymóg umiejętności władania językiem łacińskim, co narzucone przez władze i ściśle wymagane nauczanie języka niemieckiego.

Nawiązując do wspomnianej na wstępie rywalizacji między hierarchami rzymskokatolickimi i greckokatolickimi spierającymi się o metody pracy duszpasterskiej, należy podkreślić zjawisko formowania się elity ukraińskiej, która, mimo jedności w ramach Kościoła katolickiego, uświadamiała sobie odrębność wyznaniową i płynące z tego konsekwencje polityczne. Przemiany w obrębie tożsamości narodowej ówczesnych Rusinów ujawniły się z całą mocą, gdy podczas pobytu wojsk napoleońskich w Galicji hierarchowie greckokatoliccy odmawiali wspominania imienia Napoleona w liturgii, jak czynili to duchowni rzymskokatoliccy. Szereg absolwentów i wykładowców *Studium Ruthenum* okazało lojalność wobec Austrii, a niektórzy, jak np. Mychajło Harasewycz, Antin Anhełowycz, Mychajło Łewyćkyj, za wierność Habsburgom zostali odznaczeni orderami Leopolda. Równocześnie okazywali niechęć do projektu restytucji Rzeczypospolitej, mając w pamięci latynizację obrządku wschodniego i porównując położenie Cerkwi greckokatolickiej za Austrii z unicką sprzed 1772 r. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy pozostawienie seminariów diecezjalnych swemu naturalnemu rozwojowi, bez ingerencji państwa, byłoby bardziej korzystne dla rozwoju kultury ukraińskiej w Galicji w latach 80. XVIII w., wszak wpływało na nią szereg innych czynników. Niemniej zbadanie tej zależności umożliwi lepsze rozpoznanie znaczenia *Studium Ruthenum* dla rozwoju szkolnictwa ukraińskiego w późniejszych dekadach.

Źródła i literatura

- Androkhovych A., *Lvivske „Studium Ruthenum”*, „Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka”, t. 131, Lviv 1921, s. 123–195.
- Androkhovych A., *Lvivske „Studium Ruthenum”*, „Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka”, t. 132, Lviv 1922, s. 185–217.
- Androkhovych A., Videnske Barbareum. Istoriia korolivskoi Heneralnoi hreko-katolyckoi seminarii pry cerkvi sv. Varvary u Vidni z pershoho periodu ii isnuvannia (1775–1784) [w:] Hreko-katolytska dukhovna seminariia u Lvovi, cz. 1, Lviv 1935.
- Baumeister F.Ch., *Institutiones filozofiae rationalis: methodo Wolfii conscriptae*, Vitembergae 1735.
- Finkel L., Starzyński S., *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894.
- Harasevych I., *O predpodavaniiah na ruskom yazytsie v vseuchylyshchi Lvovskom zavedenykh vsemilostyvieishim Imperatorom Iosyfom II*, „Zoria Halycka”, Lvov 1851, nr 61.
- Holovatskii J., *O piervom literaturno-umstviennom dvizhenii Rusynov v Halitsii*, Lvov 1865.
- Ilkiw-Swydneycki M., Kaczmar W., *Pierwsze katedry (1784–1805)* [w:] *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)*, red. J. Maternicki, J. Pisulińska i L. Zaszkielniak, Rzeszów 2016.
- Kravchuk I., *Movna spetsyfika filozofskoi spadshchyny Petra Lodiia* [w:] *Mizhnarodna naukova konferentsiia (12–13 kvitnia 2006 r). Materialy dopovidei ta vystupiv*, Kyiv 2006, cz. II, s. 20–21.
- Levytskyi I. E., *Pohliad na rozvii nyzshoho i vysshoho shkilnytstva v Halychyni v rr. 1772–1800 i rozvii rusko-narodnoho shkilnytstva v rr. 1801–1820*, Lviv 1903.
- Levytskyi I. O., *Prikarpataska Rus*, t. 1, Lviv 1898.
- Materialy do kulturnoi istorii Halytskoi Rusy XVIII i XIX viku*, Lviv 1902.
- Melnyk I., *Petro Lodiia, filozof* [w:] <https://zbruc.eu/node/22367> [dostęp 11.02.2021].
- Moklak J., „*Studium Ruthenum*” jako struktura szkolnictwa wyższego w XVIII wieku, „Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne”, nr 15, Kraków 2015, s. 5–12.
- Müller J., *Der pastoraltheologisch-didaktische Ansatz in Franz Stephan Rautenstrauchs „Entwurf zur Einrichtung der theologischen Schulen”*, Wien 1969.
- Ohonovskii O., *Istoriia literatury ruskoi*, cz. 2, Lvov 1889.
- Petrushevych A.S., *Dopolnenie ko Svodnoi Lietopysi s 1772 do 1813 goda* [w:] *Literaturnyi Sbornik uzdavaiemyi Halytsko-Russkoiu Matitseiu pod redaktsieiu Bohdana Dieditskoho*, cz. II, Lvov 1897.
- Steblii F., *Barbareum* [w:] http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Barbareum [dostęp 8.02.2021].
- Studium Ruthenum (1787–1804)*, rozdział V [w:] *Academia Militans. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie*, red. A. Redzik, Kraków 2015, s. 91–95.
- Studynskiy K., *Prychynok do istorii diialnosti Ant. Anhellovycha*, „Ukrainsko-Ruskyi arkhiv”, t. XII–XIV, „Materialy do istorii kulturnoho zhytia v Halychyni v 1795–1857 rr.”, u Lvovi 1920, s. V–VIII.
- Tershakovets M., *Halytsko-Ruske literaturne vidrodzhenie*, Lviv 1908.
- Vinkovskiy T., *Iosyf II a universytet Frantsa I u Lvovi (Z nahody novoho stolittia)*, Lviv 1917.
- Vozniak M., *Do kharakterystyky Petra Lodiia*, „Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka”, t. 113, Lviv 1913, s. 148–155.
- Wieczorek D., *Ukrainskyy yazyk. Slavia Romana-Slavia Byzantina. Ocherki po glagol'nosti*, Wrocław 1997.

**The beginnings of Studium Ruthenum. A contribution to the history
of the Ukrainian education in Galicia, 1779–1787**

Summary

This article describes the beginnings of *Studium Ruthenum*, the Institute of Theology and Philosophy, operating within the University of Lviv. The background for the analysis is the educational reforms carried out in Austria by Maria Theresa and Joseph II. The author focuses on the relationship between diocesan seminaries and the General Seminary in Lviv, and deals with the issue of the language of instruction and the teaching of the German language.

Keywords: theological seminaries, Studium Ruthenum, Ukrainian, German